

В І Д Г У К

офіційного опонента кандидата мистецтвознавства, доцента,
професора кафедри історії української музики та музичної
фольклористики Національної музичної академії України
імені П. І. Чайковського

ГНАТЮК ЛАРИСИ АНАСТАСІЇВНИ

на дисертаційне дослідження

КАРЧОВОЇ ЮЛІЇ ІВАНІВНИ

«УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНОПІСЕННЕ ВИКОНАВСТВО
В ПРОФЕСІЙНІЙ МУЗИЧНІЙ ПРАКТИЦІ ОСТАННЬОЇ
ТРЕТИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ»,

подане до захисту

на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства

за фахом 17.00.03 – Музичне мистецтво

до спеціалізованої вченої ради К. 64.871.01.

у Харківському національному університеті мистецтв

імені І. П. Котляревського

Не варто доводити необхідність розвитку тієї ділянки культурології, яка пов'язана з українським традиційним мистецтвом і сучасною музичною культурою. Адже добре відомо, що чим більш занедбаною буде ця сфера культурології, тим більше зростатиме загроза для України втратити свою державність і незалежність. Країни, які справді дбають про свою безпеку, – активно фінансують мистецькі заходи, спрямовані на розвиток рідної культури, і всіляко сприяють дослідженню краєзнавчих, особливо фольклорних питань. Переконає в цьому досвід Білорусі: там музичною фольклористикою і відповідною галуззю культурології опікується держава, не шкодуючи коштів. У Мінській музичній академії, наприклад, щорічно у квітні проводиться міжнародний етнофестиваль. На наукових конференціях, організованих у рамках цього фестивалю, порушується широкий спектр питань стосовно і власне білоруського традиційного музичного мистецтва, і надбань інших етнічних культур, і міжетнічного пограниччя. Справжньою окрасою, смисловою домінантою фестивальних заходів є обов'язкові концертні програми за участю і автентичних виконавців, і представників академічного мистецтва, музична творчість та виконавська діяльність яких так чи інакше пов'язана з фольклором.

Отже, Юлія Іванівна у своїй дисертації порушила надзвичайно актуальні, складні, дуже важливі проблеми. До цієї справи поставилася досить відповідально, роботу виконала ґрунтовно і старанно, намагаючись усебічно висвітлити обрані для дослідження питання. Про це свідчить і великий обсяг використаної літератури (380 позицій), і активна наукова діяльність дисертантки (участь у роботі одинадцяти конференцій – до речі, і в дисертації, і в авторефераті треба було б зазначити статус цих конференцій), і аж 18 публікацій (ще кілька статей – і їх вистачило б для захисту докторської дисертації).

У вступі цілком переконливо доведено актуальність проблематики роботи, сформульовано всі необхідні наукові позиції, властиві жанру дисертації. Акцентую серйозність підходу авторки роботи, відображену в надзвичайно докладному визначенні методів дослідження.

Стосовно вступу маю кілька зауважень. У дисертації поняття «матеріал дослідження», «джерела» («джерельна база дослідження»), «література», «теоретична база» вживаються практично як синоніми. Однак це різні поняття, тож ці рубрики потребують коригування. За словами дисертантки, матеріал дослідження – це «вітчизняна музикознавча та етномузикологічна спадщина з проблем народнопісенного виконавства» (с. 5), однак ця спадщина, тобто наукові праці – це не матеріал дослідження, а література.

Так само потребує уточнення і теоретична база, до якої внесено майже половину всієї літератури, використаної в роботі (близько 150 позицій), а потрібно було б із кожного із зазначених аспектів чи магістральних напрямів обрати лише кілька найбільш вагомих і ґрунтовних праць, результатами яких визначено методологічний інструментарій і характер дослідження.

З цієї ж причини не відповідає змісту і назва першого розділу «Джерельна база дослідження». Насправді здійснено огляд використаної літератури, а не джерел. А отже два різних за значенням терміни – «джерела» і «література» – вжито як синоніми. Джерелами ж можуть бути, наприклад, легенди, перекази, пісні, літописи (письмові й усні); речові – вишиванки (не тиражовані), знаряддя праці, посуд, одяг тощо. А статті в наукових і періодичних виданнях, монографії, довідники, підручники і навчальні посібники називають вторинними історичними текстами (або історіографією), тож вони не є джерелами дослідження.

Перший розділ дисертації цінний насамперед тим, що в ньому здійснено огляд численних наукових праць, зазначено, які саме ідеї використано в роботі, відображено панораму основних здобутків української (та й радянської і навіть діаспорної – Канади) етномузикології. Дисертантка зуміла виокремити передусім новаційні складові музично-теоретичних концепцій. У роботі охоплено доволі широкий географічний ореол – до дослідницького поля залучено різні регіони України. Враховано також різні аспекти – історичний, художній, аналітичний, психофізичний; розглянуто особливості виконавського стилю, проблеми точної фіксації народного співу (нотний запис), ментальні засади, тематику й образну систему народних наспівів. Такий підхід свідчить про ґрунтовність у роботі та схильність дисертантки до максимальної вичерпності в осмисленні обраних для дослідження проблем. Огляд і аналіз наукових праць зроблено за хронологічним принципом. Отже у дисертації оцінка здобутків провідних етномузикологів та музикознавців, які долучилися до справи вивчення фольклору, не є позачасовою, а зумовлюється багатьма чинниками, осмисленням, як справедливо зазначено на с. 22, «в синхронії та діахронії на широкому культурному тлі, із залученням відомостей» із різних сфер культури, зокрема й позамузичних і навіть позамистецьких. Заслуговує на схвалення і той факт, що дисертантка виявляє основні наукові проблеми, властиві кожному хронологічно окресленому періоду.

Цінним для розкриття дисертаційної проблематики вважаю наукове осмислення автентичного (фольклорного), естрадного й академічного виконавства. У дисертації виявлено і прокоментовано дифузні процеси. Загалом, практично всі зазначені у роботі особливості виконання пояснено тими чи іншими чинниками (психологічними, загальнокультурними, регіональними, вокальними тощо).

Плідним видається комплексний підхід: народнопісенне виконавство досліджено мало не на всіх можливих рівнях-зрізах, в усіх контекстах – на перетині індивідуального і колективного, регіонального і національного, загального і конкретного. Це сприяє певній «об'ємності», «стереофонічності» й багатоаспектності у висвітленні проблематики роботи, створенню своєрідного «3D-простору» – чим увиразнено результати дослідження, унеможливлено односторонність висновків, забезпечено довіру до авторки дисертації.

Однак прагнення розглянути у дисертації якомога більше праць, до того ж охопити доволі великий період (понад століття) обернулося дещо оглядовим характером осмислення їхнього змісту та деякими хибними твердженнями. Наприклад, помилково автором «Енциклопедії українознавства», опублікованої у Мюнхені у 1949–1952 роках, зазначено Зіновія Лиська. Насправді ж він є автором лише однієї статті у цій праці – з історії музики XI–XVII століть¹. Головним редактором видання та автором більшості статей є Володимир Кубійович, а до створення розділу про музичне мистецтво залучено ще Василя Витвицького, Андрія Ольховського (який писав тоді під псевдонімом Євгена Оленського) та інших.

Є неточності й стосовно запровадження курсу музично-фольклорного спрямування у вищих навчальних закладах. Так, у дисертації написано: «<...> У Київській консерваторії, як зазначають І. Польський та В. Осадча, було створено дві музично-фольклорні кафедри <...>» (с. 44). Загалом основи навчального курсу музичного фольклору закладено ще в Музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка у 1920-х роках (Микола Грінченко викладав історичний курс, а Климент Квітка – теоретичний)². Микола Грінченко планував опублікувати підручник з цієї дисципліни, однак матеріали (більша частина) залишилися рукописними і зберігаються нині в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. У 1992 році в Київській консерваторії на базі Кабінету народної творчості засновано Проблемну науково-дослідну лабораторію музичної етнографії (ПНДЛ МЕ), а наступного року – кафедру музичної фольклористики (завідувач – Олена Мурзіна). Щоб уникати таких помилок, інформацію треба було б брати з докладних досліджень історії Київської консерваторії – двох колективних монографій: «Академія музичної еліти України» (К., 2004) до 90-річчя і «Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського 100 років» (К., 2013) до 100-річчя від дня заснування закладу.

І ще одна неточність у тексті роботи, спровокована прагненням охопити абсолютно всі аспекти дисертаційної проблематики. Ідеться про хронологічну і, так би мовити, «географічну» помилку: недоречними й хибними видаються спроби проілюструвати «появу професійного хорового виконавства на Русі» (с. 94) діяльністю хорів Державних півчих дяків і Патріарших півчих дяків.

¹ Лисько З. Історія музики. XI–XVII ст. / З. Лисько // Енциклопедія українознавства. Загальна частина : у 3 т. – Т. 3 / Ін-т укр. історіографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1995. – С. 858–869.

² Наукове осмислення проблем українського музичного фольклору здійснювалося у заснованому 1936 року Інституті українського фольклору У попередній період – у 1920-х та на початку 1930-х років діяли етнографічні та мистецтвознавчі осередки, серед яких Етнографічна комісія (1920), Кабінет антропології та етнології імені Хв. Вовка (1922). З розвитком музичної фольклористики пов'язаний Кабінет музичної етнографії ВУАН (1922–1935), який заснував і очолював (у 1922–1933-х роках) Климент Квітка.

Ще уточнення щодо інформації про Євгена Єфремова як члена кафедри музичної фольклористики НМАУ ім. П. І. Чайковського (с. 156): цю кафедру 2014 року розформовано (об'єднано з кафедрою історії української музики). Її завідувач Олена Мурзіна 7 серпня 2016 року пішла з життя. Євген Васильович Єфремов тепер є членом кафедри історії української музики та музичної фольклористики.

Надто велику увагу приділено в дисертації огляду праць фольклорної тематики. Можливо, варто було б обмежити їх кількість, а натомість залучити публікації з інших проблем музикознавства та культурології. Зокрема, докладніше охарактеризувати потужний самодіяльний (аматорський) рух, висвітлений, наприклад, у роботах Ганни Агаркової³, ще, можливо, Лариси Ігнатової⁴. Особливу увагу треба було б приділити питанням музичного професіоналізму, оскільки саме «професійна музична практика» заявлена у назві роботи і є частинною предмета дослідження. Доцільно було б охарактеризувати – навіть узяти методологічною базою – праці Світлани Мірошниченко⁵, у яких розкрито поняття музичного професіоналізму в академічній і фольклорній сферах. Цікавою і плідною була би спроба скористатися методами дослідження, напрацьованими у роботах з етносоціології (Олександра Нельги⁶, наприклад, чи інших авторів).

Можна було б вигідно використати інформацію про побутування народної пісні, викладену зокрема у працях Григорія Нудьги⁷. Наприклад, про унікальну й дивовижну історію пісні «Іхав козак за Дунай». Цікаво було б спробувати з'ясувати, чим саме приваблювала публіку українська народна пісня.

Висловлю ще зауваження щодо висновків. У підсумкових розділах треба уникати простого перерахування використаних у дисертації праць одним великим списком (у висновках до першого розділу). Слід було б зазначити, яких саме висновків дійшла авторка у процесі опрацювання цієї літератури. Плідною є спроба з'ясувати особливості кожного з відзначених у роботі етапів протягом обраного періоду дослідження, але ці узагальнення є надто стислими, а періоди – дуже укрупненими. І зміст, і стиль викладу не зовсім відповідають статусу підсумкового етапу розділу. Дуже небажаними є дослівні повтори тексту, наяв-

³ Агаркова Г. Художнє аматорство як культуротворчий феномен: особливості історичної динаміки / Г. Агаркова // *Філософія*. – 2014. – № 2 (128), березень-квітень. – С. 120–126.

⁴ Ігнатова Л. П. Феномен волинського аматорства як загального мистецького явища / Ігнатова Лариса Петрівна // *Культура і сучасність*. – К. : НАККіМ, 2011. – № 1. – С. 169–173.

⁵ Ідеться, зокрема, про такі праці С. В. Мірошниченко: Проблема композиторського професіоналізму / С. Мірошниченко // *Музика*. – 1979. – № 4. – С. 11–12; Предмет дослідження – професіоналізм / С. Мірошниченко // *Музика*. – 1978. – № 2. – С. 6–7; Композиторський професіоналізм як категорія музикознавства / С. Мірошниченко // *Українське музикознавство : щорічник*. – К., 1980. – Вип. 16. – С. 17–31; Унікальність європейської нотної системи як фактор формування композиторського професіоналізму / С. Мірошниченко // *Українське музикознавство : щорічник*. – К., 1983. – Вип. 19. – С. 48–60.

⁶ Нельга Олександр В'ячеславович *Українська етносоціологія : навч. посібн.* – Ч. 1 / О. В. Нельга. – К. : Персонал, 2015. – 540 с.

⁷ Нудьга Г. *Українська дума і пісня в світі : у 2 кн.* / Григорій Нудьга. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1997. – Кн. 1. – 424 с. Кн. 2. – 512 с.

ні у висновках до всієї дисертації. Хотілося б завершити роботу більш загальним підсумком (обсягом хоча б один абзац), який би стосувався не одного якогось локального питання (ознак ансамблевого виконавства окремого колективу – «ДахаБраха»), а основної ідеї дисертації.

Ще згадаю про мовні та стилістичні помилки. Вони, звичайно, не є визначальними для оцінки дисертації. Але, безумовно, їх треба позбутися, звернувшись до професійного редактора.

Амплітуда порушених у дисертації питань досить широка: від суто технічних, вузькопрофільних – до загальнокультурних, до проблем ментальності. Це надає роботі певної багаторівневості, своєрідної «поліфонічності», драматургічної «нелінійності». І водночас спонукає запитати:

Ви проаналізували досить великий масив музикознавчої літератури, особливо з питань музичної фольклористики й автентичного виконавства. Чи є у цих працях, зокрема першої половини ХХ століття, та й загалом радянського періоду, такі концепції і прогнози, які не підтвердилися подальшим розвитком музичної фольклористики чи практичного виконавства, не витримали випробування часом?

Дисертація загалом цінна тим, що надихає на наукову діяльність, відкриває нові шляхи, спонукає до роздумів щодо можливих подальших досліджень із теми. Так, наприклад, доцільно буде проаналізувати обробки народнопісенних творів і визначити характер їх аранжування, шляхи трансформації, окреслити відмінності композиторських версій від оригінальних зразків, за хронологічним принципом простежити динаміку опрацювання в різні роки, виявити залежність «композиторського втручання» від стильових і стилістичних впливів оригінальної творчості самого митця і сучасного йому музичного мистецтва.

Надзвичайно актуальним буде також створення окремих монографічних праць про творчу діяльність головних героїнь дисертації – Раїси Кириченко, Ніни Матвієнко, Катерини Кондратенко, а також гуртів автентичного співу «Древо» і «ДахаБраха». Можна докладно охарактеризувати всю виконавську, творчу діяльність цих чудових співачок, розглянути їхню співпрацю із творцями пісень (композиторами чи аранжувальниками, авторами слів), а також проаналізувати всі твори у виконанні співочих гуртів «Древо» і «ДахаБраха».

На основі матеріалу дисертації (відповідних розділів) можна буде скласти енциклопедичний довідник про естрадних виконавців, але не просто інформаційний із мінімумом відомостей, з анкетними даними про співаків та колективи (рік заснування, побіжний огляд діяльності, перелік досягнень, зазначення репертуару), а аналітичний, зі статтями стислими, але водночас науковими за стилем викладу, колом порушених проблем і вичерпністю їх розкриття.

Переконана, що українознавчі дисертаційні праці обов'язково потрібно всіляко підтримувати, а їхніх авторів заохочувати (і не тільки морально, а й матеріально) до подальших досліджень. Особливо тоді, коли тематика стосується давніх українських традицій, розглянутих у контексті сучасної культури. Нинішні реалії життя наштовхують на думку, яку озвучу, перефразувавши відомий вислів: якщо не досліджуватимемо нашу рідну культуру, то доведеться досліджувати чужу.

Наукове дослідження «УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНОПІСЕННЕ ВИКОНАВСТВО В ПРОФЕСІЙНІЙ МУЗИЧНІЙ ПРАКТИЦІ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ» відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо кандидатських дисертацій. Автор роботи *КАРЧОВА ЮЛІЯ ІВАНІВНА* заслуговує присудження наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво.

*Кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри історії української музики
та музичної фольклористики
Національної музичної академії України
імені П. І. Чайковського*

Гнатюк Л. А.

29 серпня 2016 року.

